

ІСТОРІЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ДОБИ «ВЕЛИКОГО ТЕРОРУ» (Неформальні автобіографії трьох українських акторів)

У статті розглянуто неформальні автобіографії популярних акторів українського кіно 1920–1930-х років, досліджено взаємозв'язок окремих фактів їхнього життя і творчості. На прикладі М. Надемського, С. Шагайди, С. Мініна і Т. Адельгейм розкрито характерні риси генерації митців, які стали жертвами репресивної машини СРСР.

Ключові слова: Адельгейм, Надемський, Шагайда, Мінін, Довженко, репресії, кінематограф, роль, актор, фільм, біографія.

В статье рассмотрены неформальные автобиографии популярных актеров украинского кино 1920–1930-х годов, исследована взаимосвязь отдельных фактов их жизни и творчества. На примере М. Надемского, С. Шагайды, С. Минина и Т. Адельгейм раскрыты характерные черты поколения артистов, которые стали жертвами репрессивной машины СССР.

Ключевые слова: Адельгейм, Надемский, Шагайда, Минин, Довженко, репрессии, кинематограф, роль, актер, фільм, биография.

The article considers the informal autobiographies of the Ukrainian Cinema 1920-1930s popular actors, investigates the relationship of certain facts of their life and work. On the case of M. Nademskyi, S. Shahayda, S. Minin and T. Adelheim disclosed specific features of the generation of artists who were victims of the repressive machinery of the USSR.

Keywords: Adelheim, Nademskyi, Shahayda, Minin, Dovzhenko, repression, cinema, role, actor, film, biography.

У 1934 році актриса Тамара Адельгейм¹ звернулась до колег, із якими грала у кіно, з проханням надати автобіографію і фільмографічну довідку. Імовірно, вона планувала видати зібрані матеріали за допомогою тодішнього їй близького друга, сценариста і кінокритика Хрисанфа Херсонського². На той час киянка за походженням Т. Адельгейм мешкала й працювала у Москві. Тому вона звернулась до С. Шагайди, з котрим знімалась у «П'яти наречених» (1929), із проханням передати її звернення іншим українським акторам, передусім тим, з ким працювала на спільних постановках. Хоча йшлося про неформальний варіант короткого життєпису, Шагайда зрештою констатував, що, коли він передав цей запит колегам, багато хто поставився до такого прохання із недовірою. Що цілком зрозуміло: репресивний апарат нарощував активність, кінематографісти, чії біографії рясніли приховуваними від радянської влади фактами,

утримувались навіть від неформальної фіксації відомостей про себе. Ті, хто відгукнувся на прохання Адельгейм, також намагались уникати надмірної відвертості. Три з надісланих їй акторських автобіографій належать провідним українським кіноакторам 1920–1930-х років — Миколі Надемському, Степанові Шагайді, Сергію Мініну. Зібрані актрисою тексти, котрі зберігаються в її фонді в колекції Російського державного архіву літератури і мистецтва (РГАЛИ), представляють інтерес завдяки специфічному індивідуальному стилю письма, лексичним особливостям, які багато промовляють про авторів. Щирість висловлювання поєднується в автобіографіях з обережністю, а постаті замовчування подекуди самі по собі стають додатковим джерелом інформації. Т. Адельгейм виконала чималу підготовчу роботу: склала фільмографічні довідки для своїх респондентів, яким залишалося тільки доповнити або підтвер-

дити вже готовий перелік фільмів і ролей. Метою цієї публікації є оприлюднення неофіційних автобіографій М. Надемського, С. Шагайди і С. Мініна, розкриття прямо чи опосередковано наявних у них фактів життя і творчості митців. Творчі шляхи М. Надемського і Т. Адельгейм перетнулися на знімальному майданчику фільму «Митя» (1927) М. Охлопкова, де актор зіграв поета-репортера.

У короткому життєписі Надемського привертає увагу відсутність згадувань про конкретних осіб — за винятком Шухміна³. Актор вочевидь мав що приховувати й унікав імен свідків свого минулого. Є підстави вважати, що приховував він своє походження. Серед священнослужителів Києва і Київської губернії були цілі династії Надемських, до однієї з яких міг належати Микола Захарович Надемський. На користь такого припущення свідчать якості, чітко окреслені в автобіографії: освіченість, пацифізм, вміння і бажання спілкуватись із широким колом людей, про що ми далі згадаємо окремо. Вочевидь він не мав наміру продовжувати традицію релігійного служіння, воліючи натомість присвятити себе мистецтву. У дванадцять років навчався у театральному училищі. Згодом розпочав роботу в театрі, де вже з перших кроків був не лише актором, а й помічником режисера.

Надемський показав себе послідовним пацифістом, уникаючи збройної участі у будь-яких силових конфліктах. Першу світову він називає «бійнею». Хоча радянські джерела завжди згадують про участь актора у революційному повстанні Кексгольмського полку, де він служив у 1917 р., сам Надемський висловлюється з цього приводу відсторонено, акцентуючи увагу не стільки на власній участі у повстанні, скільки на участі всього полку. Особовий займенник він вживає лише тоді, коли йдеться про мистецтво: «я організував робітничий клуб», «був організатором українського робітничого гуртка», «мої мрії були в кіно». Слід також пам'ятати, що лейб-гвардії Кексгольмський полк був частиною добірних привілейованих збройних сил Російської імперії. Сам факт призову Надемського до цього полку засвідчує приналежність юнака до вищої верстви тогочасного суспільства й матеріальну забезпеченість. Російський кіноактор Петро Вельямінов⁴, який належав до одного з найдревніших російських родів, у своїх спогадах оповідає про те, що його батько вступив до Кексгольмського полку після навчання у Петербурзькому кадетському корпусі й Павлівському військовому училищі. Та оскільки на той час збіднів, не зміг служити у гвардії й під час Першої світової мусив перейти до Гру-

зинського полку [1, 27]. Ремарка Надемського про те, що завжди в його «пам'яті лишалося офіцерство — царське, яке було жорстоким до нас — до солдатів», справляє враження вимушеного пояснення для офіційних органів про приналежність саме до солдатів. Актор цілком розумів, що його автобіографія — навіть попри дружні взаємини з Т. Адельгейм — може потрапити до відповідних служб. Внести ясність у кексгольмську сторінку біографії митця можуть лише військові архіви.

Як за гетьмана Скоропадського, так і за більшовиків Надемський, замість безпосередньо брати участь у бойових діях, то працює вантажником артилерійського складу, то завідує оптичним складом. Інше спільне місце біографій актора радянської доби — його участь у заколоті арсенальців — також знаходить несподівану інтерпретацію в автобіографії: виявляється, він взяв на себе обов'язки завгоспа, постачаючи повстанців харчами. Потім у Печерському ревкомі Надемський працював діловодом. Це означає, що він не лише був письменним, а й знався на правилах обігу документів. Селянин за походженням, Шагайда, наприклад, тільки в армії почав опановувати грамоту.

Про свої політичні переконання Надемський висловлюється обережно: «В партію пропонували вступити, але мене захопило мистецтво, а можливо і мало розбирався в глибинах революції». Революцію з відтінком іронії називає «епопеєю», яку нібито «сприйняв радісно». Та, на відміну від Шагайди і Мініна, які воювали в Червоній армії, Микола Надемський до цієї армії ніколи не належав, а відразу після жовтневого заколоту замість залишитись у більшовицькому Санкт-Петербурзі, повернувся до Києва, який далеко не зразу прийняв радянську владу. І ще кілька років постійно змінював місце роботи, працював у мандрівних театральних колективах, поки остаточно обрав для реалізації своїх артистичних амбіцій кіностудію ВУФКУ, в штаті якої — часто під прибраними прізвиськами — переховувалися чимало митців з лав білої гвардії, петлюрівського війська.

У рік написання цієї автобіографії М. Надемський знявся у 31 картині, серед яких найважливішою сам визнав «Звенигору» Олександра Довженка, де створив архетипічний образ діда і сатиричну мініатюру про царського генерала. Загалом він назвав важливими третину зіграних на той час ролей. До незаконного арешту й розстрілу в 1937 році [2] Микола Надемський зіграв ще в п'ятнадцяти фільмах, зокрема — Тараса Шевченка в «Прометей» (1936) І. Кавалерідзе, пана Халецького в «Назарі Стодолі» (1937) Г. Тасіна,

а також — двохвилинну роль голови зборів у «Депутаті Балтики» (1936) О. Зархі і Й. Хейфіца. Після страти актора з титрів кількох фільмів зникло його прізвище. Його було реабілітовано лише через чверть століття.

Автобіографія Степана Шагайди помітно більше наповнена іменами членів сім'ї, колег і знайомих. Актор не мав потреби щось замовчувати: він доволі докладно оповідає про дитячі роки, говорить навіть про короткий період служби у війську С. Петлюри. Про цей період життя Шагайда завжди, не криючись, згадував у своїх службових анкетах, оскільки потім воював у лавах Червоної армії, де й почалась його сценічна кар'єра, бо він грав у полковому драмгуртку. Його реальна біографія ніби навмисне скроєна за лекалами «типової» радянської людини. Батьки — селяни-бідняки, сам до революції «пас худобу», у молоді літа спочатку зробив «помилковий» політичний вибір, але невдовзі «виправився». «Зробитись актором», за власним виразом С. Шагайди, йому «допомогла Червона армія». Досяг професійного успіху, став депутатом міськради.

Правдивий життєпис митця містить кілька споминів про роль релігії у його житті. Це єдина тема, де прозирає обережність автора. Йдеться про період 1912–1916 рр., коли Шагайда, обдарований від природи густим басом, спочатку навчався на дяка у бурсі у Львові, а потім, завдяки зустрічі із митрополитом Євлогієм, став послушником Свято-Успенської Почаївської лаври, де опанував основи малярства в іконописних майстернях. Ці етапи релігійної освіти актор пройшов із 16-ти до 20 років. Хоча С. Шагайда в автобіографії посилається на релігійність батьків як на першопричину свого наближення до християнства, а Євлогія називає «чорносотенцем», вочевидь досвід перебування у лоні церкви вплинув на духовний світ актора. Свої спостереження він прямо використав уже в дебютній антиклерикальній комедії «Вендетта» (1924, реж. Л. Курбас), зігравши роль диякона Гордія Святоптіцина. Опосередковано набуто у Свято-Успенській Почаївській лаврі знання про релігію і мистецтво С. Шагайда застосовував у багатьох своїх екранних роботах, зокрема — в стрічці «Охоронець музею» (1930, реж. Б. Тягно), де він створив образ революційного матроса, призначеного комісаром до музею красних мистецтв.

Актор у 1934 р. не вважав за потрібне замовчувати спогади про виїзд родини до Боснії, про власну працю у німців-колоністів. І це тоді, коли Сталін заповзався «перетворити Україну в найкоротший строк на справжню твердиню СРСР», ви-

корінити «посіпак Пілсудського» і «петлюрівців» [3, 389], а транскордонні етнічні зв'язки трактувались як особливо небезпечний канал поширення капіталістичного впливу на території країни. У рік написання Шагайдою автобіографії для Адельгейм було, наприклад, заарештовано провідного кінооператора Данила Демуцького, від якого на допиті вимагали докладно розповісти про своїх родичів, зокрема — про зв'язки з К. П. Демуцьким, активним членом білоемігрантської організації. А учителя і друга актора — Леся Курбаса, на чию честь він назвав Лесиком свого сина, ще наприкінці 1933 року заарештували у справі УВО й засудили до п'яти років таборів. Наприкінці 1937 р. сам Шагайда у катівнях НКВС муситиме підписувати протоколи допитів про його власну «шпигунську діяльність на користь Польщі». Попри те, що він не визнає своє провини, його розстріляють у січні 1938 р. [4].

Третій респондент Тамари Адельгейм — актор російського і українського кіно Сергій Артемович Мінін — вирізнявся вкрай активною натурою. За власним зізнанням, перемінив близько тридцяти професій, що давало йому вельми розмаїтий життєвий матеріал, корисний для наповнення його численних кіноролей. Колега по акторському цеху Петро Масоха залишив виразну замальовку особистості митця: «Передусім мені чогось згадується Сергій Мінін, високий, атлетичної будови, з благородною сивизною. Дуже принадна зовнішність на ролі так званих “соціальних героїв”. Знімався часто. Грав скупю, не перегравав. Голосові дані невиразні (він не театральний актор), але у Великому німому це не так важливо. Грав переважно самого себе. Найбільше йому пасували такі ролі, як робітники, комісари, вибійники, матроси, гладіатори. Він ішов впевненою ходою героя німого кіно» [5, 109].

Написані Мініним варіанти автобіографії містять фільмографію в різних форматах, різні відомості про походження (в одному — з родини службовців, в іншому — з робітників), що виказує намагання приховати певні факти, які актор вважав потенційно небезпечними. Вже на другий рік роботи в кіно С. Мінін був запрошений на роботу до ВУФКУ і знявся в Україні у сімнадцяти ігрових картинах. Однією з найвиразніших у його кар'єрі стала роль інспектора поліції Вайга у фільмі О. Довженка «Сумка дипкур'єра» (1927). В опублікованих на шпальтах журнал «Кіно» спогадах Мінін оповідав, як з дитинства його захопило кіно. Він дивився фільми про індіанців, «читав лише Майн-Ріда, Шерлока Гольмса, Ната Пінкер-

тона та “Задушевне слово” для дітей старшого віку», «поводитись з жінками вчився в Ілюзіоні, у Полонського, Максимова, Руніча та інш» [6, 8]. Образ Вайта став своєрідним художнім підсумком ідеалів юнацьких років.

В автобіографії прозирають творчі амбіції Мініна, який особливо наголошує, що в більшості фільмів зіграв головні ролі, очолював акторську секцію Асоціації революційної кінематографії (АРК). Так само, як і М. Надемський, з яким вони знімалися разом у кількох картинах, С. Мінін також уникає згадування конкретних імен і обставин — за винятком фільмографічних відомостей.

Всі три респонденти Т. Адельгейм — попри різне соціальне, етнічне й географічне походжен-

ня — з різницею всього у кілька днів були репресовані за різними звинуваченнями. Український кінематограф втратив майже одночасно трьох з десятки своїх найпопулярніших акторів 1920–1930-х років. Трагічну долю цих акторів розділив батько Тамари Адельгейм — юрист Фрідріх Адельгейм, заарештований і страчений в Одесі одночасно з М. Надемським і за тією самою статтею. Автобіографії М. Надемського, С. Шагайди і С. Мініна дають змогу глибше осягнути, як формувались їх творчі особистості, які цінності і смисли переносили вони з власного життєвого досвіду до екранних образів. Їхні тексти подано в оригінальному написанні, зі збереженням авторської орфографії і пунктуації.

Автобіографія М. З. Надемського 1934 р.

Николай Надемский

Родился 1893 г. в Киеве.

В 1914 г., не окончивши Театральную школу, вступил в театр Шухмина³. Шухмин держал сезон в городе Гельсигфорсе — Финляндия и Стокгольм[е] — Швеция. В этих городах я и начал маленьким актером и в тоже время был и помощником режиссера. Театр был русский. В тот-же год возникнула война и нас попросили удалиться в Россию. По приезде на родину меня мобилизовали, и я стал невольно участником мировой бойни. В 1917 г. участвовал мой полк в восстании. В то время восстали гвардейские полки Петроградский, Вольнский и Кексгольмский, в котором я и служил.

Потом я прибыл к себе домой в Киев.

1918-1919 год — скрываюсь от новой мобилизации, которую учинял Гетман Скоропадский. А скрывается я легко — поступил в артиллерийский склад грузчиком, и этим избежал позиции. Когда пришли большевики, мне дали более ответственную работу. Я остался в артиллерийском складе заведывающим оптическим складом. Затосковавши о театре, я организовал рабочий клуб. Это был первый рабочий клуб — он объединил артсклад и арсенал. Я был руководителем этого клуба. При восстании Арсенала я принимал активное участие — таскал арсенальцам пищу — вроде завхоза был. Потом, когда был ревком Печерского района, я помогал ребятам — вел бумаги, печатал на машинке приказы. В партию предлагали вступить, но меня увлекло искусство, а, возможно, и мало разбирался в глубинах революции. Я как мальчишка был увлечен этой «эпопеей» и шел радостно. Всегда в памяти было офицерство — царское, которое было жестоко к нам — к солдатам. Позиция дала соответствующую подготовку, и потому я радостно встретил революцию и потому был в ней не безучастен.

1920 г. вернулся в театр. В Киеве-Печерский рабочий театр. Потом попал в Мандривный — театр сахаротреста, обслуживали 38 заводов.

1921 г. Служил в театре им. Леси Украинки в Киеве и Умани. В 1922 г. пригласили меня в сахарный трест в Городище — режиссером. Там я был также организатором украинского рабочего кружка.

1923 г. После того, было отдано мной этому кружку за полтора года я считал, что ничего не дам для них — решил ехать в театр — актер сидевший во мне этого желал и рвался... И вот я в театре им. Франка в г. Харькове — пробыл там до 1924 г. — Потом ушел из театра и поехал в Одессу — мои мечты были там в кино. Ведь я учился в студии в 1919 г. в Киеве. Правда эта студия мало чего дала в смысле познания кино, но кое-какие элементарные познания я приобрел — а самое главное — у меня была любовь к кино.

В 1925 г. удалось мне сниматься в массовке у режиссера Турина⁵, он снимал картину «ВЕЛЕТНИ»⁶. Тут же в Одессе я устроился в театре и попутно пришел на кинофабрику пробовать свои силы.

Всего 31 картина 23 роли и 14 эпизодов мною сыграно.

Считаю самые большие работы в картине «ЗВЕНИГОРА» роль деда и эпизод генерала.

«ЖОРЖ КЛОУН» — роль Жоржа.

«НОЧНОЙ ИЗВОЗЧИК» — эпизод сторожа.

«ЗАКОНЫ ШТОРМА» — эпизод генерала.

«БЕНЯ КРИК» — роль Кольки Паковского.
«МЕЧТАТЕЛЬ» — эпизод старого еврея.
«ЗЕМЛЯ» — эпизод деда.
«АРСЕНАЛ» — эпизоды — предревком и чиновник.
«КАЗНЬ» — роль Лучика.
«МОЛОДОСТЬ» — эпизод — обыватель и офицер.

РГАЛИ. — Ф. 2769. — Оп. 1. — Спр. 85. — Арк. 12-13. Правлений машинопис.

Автобіографія С. В. Шагайди 1934 р.

Шагайда (Шагадин) Степан Васильевич

Родился в 1896 г. в селе Белоголовка, Зборовского уезда в Галиции.

Родители — крестьяне-бедняки.

Бедность не дала мне возможности получить какое-либо образование. Не окончил даже сельской начальной школы.

До 1909 г. служил пастушком у местного попа и, одновременно, по вечерам обучался сапожному мастерству.

В 1909 г. родители переселились в Боснию, где три года своими скудными заработками поддерживал многочисленную семью. Сначала у немцев-колонистов, как пастух, а потом рабочим на лесопильном заводе в м. Завидовицах.

В начале 1912 г. по настоянию религиозных родителей и при наличии хорошего голоса я поехал в г. Львов учиться на «дядька». Бурса дячков при церкви св. Юра ничем не отличалась от бурсы Помяловского. До 1914 г. учился натирать поповские паркетные полы и таскать с базара корзины нагруженные обильной провизией.

В конце 1914 г. отморозил себе руки и ноги и был выброшен, как негодный хлам, на улицу.

Черносотенец Евлогий⁸, взяв с меня предварительно священную письменную клятву в том, что я останусь в монастыре на всю жизнь, — отправил меня в Почаевский монастырь на излечение.

Два года послушничал.

1916–1918 г. работал дезинфектором, братом милосердия, пом. завед. продовольственными складами Всероссийского Земского союза.

1918–1919 г. — кашеваром, каптенармусом, пехотинцем, пом. шоффера в Петлюровской армии.

В начале 1920 г. работал столяром в модельном цеху котельно-литейного завода (бывш. Парри) в Москве.

Этот момент сыграл в моей жизни решающую роль, давши мне определение как социальной единице.

После работы на заводе пошел добровольцем в Красную армию, где прослужил до 1922 г.

В Красной армии (45-я Краснознаменная Волынская дивизия) при помощи товарищей-партийцев, военкома полка т. Нагуляка, т. Лазоришака⁹ и других я взялся за ликвидацию своей неграмотности.

Учил грамматику, занимался чистописанием и много читал. Принимал живейшее участие в полковой жизни. Сделаться актером мне помогла Красная армия в лице тов. Лазоришака и других товарищей — партийцев. И по сей день т. Лазоришак следит за моим культурным и художественным развитием и интересуется ним.

Еще тогда, когда я принимал участие у полковом драмкружке, т. Лазоришак заметил мои актерские способности, и в 1922 г., когда я демобилизовался, он меня насильно вталкивает в театральную студию театра «Березиль».

Тогда я не имел никаких средств к жизни. И вот, на протяжении целого года моей студийной работы, штаб 45-й Краснознаменной всячески оказывает мне материальную и моральную поддержку. И если есть во мне что-нибудь хорошее, как в человеке, как в гражданине Советской республики, как в советском актере — то это, я считаю, заслуга исключительно Красной армии. Она сумела выкорчевать из меня все то, что досталось мне в наследство от жизни при капиталистическом режиме.

До 1928 г. работал актером в театре «Березиль». С 1928 г. по 1930-й г. в штате актеров на Одесской кинофабрике.

С 1930 г. по сейчас работаю актером на Киевской кинофабрике.

У кінці автобіографії дописано С. Шагайдою:

Милая Тамара Федоровна!

Мое отчество — Васильевич. А все остальное — это так, как написано в моей краткой биографии. Если она длинная — предоставляю вам право сократить ее. Тamarочка, имейте в виду, что отсылаю Вам все мое драгоценное имущество. Если не все эти фото понадобятся — возвратите, пожалуйста, мне лишние. Кроме одного, которое я посвящаю Вашему альбому. Рецензий у меня никаких нет: я их не собирал и не буду. Это для меня лишний хлам.

С этим внушительным объявлением я подходил ко всем нашим актерам. Многие из них отнеслись с каким-то недоверием.

Я сделал все, что мог. «Любовь»¹⁰ окончательно пошла на полку. Т. Гавронский¹¹ давным-давно «выехал» в Москву. Большинство членов группы уволены с фабрики. А в общем все будет хорошо.

Сердечный привет от жены и Лесика¹². В марте м-е буду в Москве, постараюсь видеть Вас.

Всего хорошего.

Ваш Степочка Шагайда

Перечень картин на Одесской кинофабрике

[Название фильма]	[Роль]	[Режиссер]	[Год]
1. Вендетта	Диакон	Л. Курбас	1924
2. Вася-реформатор	Бандит	Лопатинский и Рона	1926
3. Человек из леса	инженер	Стабовой	1927
4. Жемчужина Семирамиды	старый запорожец	Стабовой	1928
5. Пять невест	офицер-петлюровец	Соловьев	1929
6. Хранитель музея	Матрос	Тягно	1929
7. Шагать мешают	профессор	Стабовой	1930
8. Кармелюк	Кармелюк	Лопатинский	1930

Киевская кинофабрика

Работаю в театре [примітка до пунктів 1-3]

РГАЛИ. — Ф. 2769. — Оп. 1. — Спр. 88. — Арк. 5-6. Правлений машинопис і рукопис.

**Автобіографія С. А. Мініна
1934 р.**

Минин Сергей Артемьевич

Год рождения 1901 г. 17/VI

Место рождения Владивосток

Соц. происх. служащий

уч. Высшее нач. училище

Учился в киношколе Б. В. Чайковского¹³

Стал работать.

1924 г. май Севзапкино

1) Их судьба	реж. Чайковский	пройдоха авантюрист
2) В тылу у белых	реж. Чайковский	Альберт — матрос подпольщик
Госкино фабрика 1924/25 г.		
3) Черное сердце	реж. Сабинский	подпольщик Иван — герой характ[ерный].
Пролеткино 1925 г.		
4) Лензолото/ Ленский расстрел	реж. Новицк. ¹⁴	Старатель герой
ВУФКУ Одесса 1926 г.		
5) Взрыв	реж. Сазонов	фронтвик-герой
6) Спартак	реж. Мухсин-бей	гладиатор Арторикс
7) Беня Крик	реж. Вильнер	роль комиссара Собкова
8) Митя	реж. Охлопков	роль неизвестного
9) Сорочинская ярмарка	реж. Гричер	черт красная свитка
10) Дело № 128	реж. Кордюм	роль прокурора

11) Сумка дипкурьера	реж. Довженко	нач[альник]. английск[ой]. полиции
12) Два дня	реж. Стабовой	роль сына — комиссара
Совкино фабрика 1927 г		
13) Ухабы	реж. Роом	роль стеклодува Павла комедия
14) Шиворот навыворот (Иван да Марья)	реж. Широков	роль кулака
15) Большие и маленькие	реж. Бассалыго	роль Управдома (отрицатель[ный].)
1928 г. Ленингр. ф-ка Совкино		
16) Герои домны	реж. Иванов Барков	роль Фатова (отрицат.)
17) Золотой клюв	реж. Червяков	роль крестьянина середняка Сеньчи
18) Больные нервы	реж. Галкин	роль неврастеника
19) Убитый жив	реж. Толмачев	роль М. Гельца
1929 г.		
20) Флаг нации	реж. Шмитгоф	роль репортера (комедийная)
21) Голубой экспресс	реж. И. Трауберг	роль англичанина (отриц.)
22) Кто виноват	реж. Галкин	отца ребенка (трагедийная роль)
Трудкино		
23) Женщина из леса	реж. Доббельт	роль управл[яющего]. Лесозаготовки
ВУФКУ Одесса 1929/1930		
24) Шагать мешают	реж. Стабовой	роль профессора Цапко (комедийная[?])
Киевск. кинофабрика		
25) Секрет рапида	реж. Дольна	директор завода
26) Трансбалт	реж. Белинского	роль рыбака
27) Мирабо	реж. Кордюм	рабочий руковод[ящий]. возстанием
1931 г.		
28) Человек и шлак	реж. Френкель	роль сезонника рабочего
29) Черная кожа	реж. Коломойцев	роль директора завода
30) Пламя гор	реж. Кордюм	роль рабочего гуцула (Прикарпатье)
31) Воинствующие дни	реж. Луков	роль директора
32) Ошибка инженера Румянцева	реж. Тягно	роль инженера
1932/33 Одесск. ф-ка Украинфильм		
33) Каховский плацдарм ¹⁵	реж. Штрижак	рабочий в кожанке
1932/33 Межрабпом		
34) Карьера Рудди	реж. Немалаяев	роль фашиста
Киевск. кино ф-ка		
35) Гибель эскадры	реж. Кордюм	роль комиссара флота
Межрабпом		
36) РУР	реж. Андреевский	роль Тома коммуниста

Сергей Артемьевич Минин

Родился в 1901 году в городе Владивостоке.

Член АРКа. Был председ[ателем]. Бюро акт[ерской]. подсекц[ии]. АРКа.

С 1919 г. служил на Д[альнем]/Востоке в провинц. театрах.

1923 году приехал из Владивостока в Москву, поступив в киношколу Б. В. Чайковского, окончив в 1924 году.

Снимался в главных ролях в картинах произв. Севзапкино.

1) «В тылу у белых»

2) «Их судьба»

1924/25 произв. 1-й Госк[ино]. фабр. в Москв[е] в карт[ине]. «Черное сердце» в главн[ой]. роли

1925 г. произв. Пролеткино карт[ине]. «Лензолото» главн[ой]. роль

1926 г. Приглашен на службу в Одесскую фабрику ВУФКУ

картина «Взрыв» главн[ая]. роль

картина «Спартак» одна из главн[ых]. ролей.

Сейчас снимают в картине «Митя» и «Беня Крик». Играю в каждой одну из ведущих главных ролей в 1925 г. преподавал в 1-й коллективной киностудии в Москве.

Сейчас преподаю в Одесской экспериментальной кинолаборатории при Техникуме кинематографии Прилагая краткую биографию, сообщаю некоторые подробности.

Происхожу из пролетарской среды.

Живя самостоятельно с 15-ти лет, переменил до 30 профессий, занимаясь в то же время самообразованием. Служил в оперетте, драме, фарсе, кабаре и цирке (как борец-любитель).

Служа на Д[альнем]/Востоке в Красной армии, после паратифа и отпуска, поехал в Москву учиться кинематографии имея в кармане 2 руб. Ехал месяц, не имея знакомых. В Москве жил, не имея знакомых, ночуя по пересыльному пункту, весной в парках, в конце-концов устроившись у одного дворника.

От недоедания в 1924 году очень сильно болел, но не бросал учебы в киношколе.

В июне 1924 г был взят Чайковским на главную роль в карт[ине] «Их судьба» на роль авантюриста, сделавшегося графом.

Взят был на эту роль, не имея даже целых брюк. Ввиду того, что не успела дирекция сшить костюм, пришлось мне взять старый костюм из костюмерной Зимина.

Осенью, окончив школу, поехал в экспед. с карт. «В тылу у белых». По смерти Чайковского перешел на работу на 1-ю Госкинофабр[ику].

Минин Сергей Артемьевич

Родился в 1901 году

Кончил кинокурсы Б. В. Чайковского

Картины. 1924 г.

Севзапкино

1) Их судьба — роль авантюриста (на полке)

2) В тылу у белых — Альберт

1-я Госкино фабрика 1924/25

3) За черное сердце — Иван

Пролеткино 1925

4) Лензолото на полке

5) Ленский разстрел Роль старателя Петра [объединено скобкой на пп. 4 и 5]

Одесская фабрика ВУФКУ 1926/27

6) Взрыв — роль Василия

7) Спартак — Артарикс

8) Митя — неизвестный

9) Беня-Крик — комиссар Собков (на полке)

10) Сорочинская ярмарка — чорт свитка

11) Дело № 128 — прокурор

12) Сумка дипкурьера — нач. английск. полиции

13) Два дня — комиссара

1927 г.

1-я фабрика Совкино

14) Ухабы — Павел стеклодув

15) Иван да Марья — кулак

16) Большие и маленькие — Управдома

1928 г.

17) Герои домны — Фатов

1928/29 Ленінгр. ф-ка Совкино

- 18) Золотой клюв — Сеньча
- 19) Больные нервы — неврастеника
- 20) Убитый жив — Гельца
- 21) Флаг нации — репортера
- 22) Голубой экспресс — англичанина
- 23) Кто виноват — Минина

1929 г. Трудикино

- 24) Женщина из леса — управ. лесозаготовки

1930 г. Одесск. ф-ка Украинфильм

- 25) Шагать мешают — профессор Цапко

1930/31/32 Киевск. ф-ка Украинфильм

- 26) Секрет рапида — директор
- 27) Трансбалт — рыбак
- 28) Мирабо — руковод. возстания
- 29) Человек и шлак — Петра
- 30) Черная кожа — директор
- 31) Воинствующие — директор
- 32) Пламя гор — крестьянин
- 33) Ошибка инжен. Румянцева — инженера

1932/33 Одесск. ф-ка Украинфильм

- 34) Суровые дни — рабочего

1933 Межрабпом-фильм

- 35) Карьера Рудди — фашиста Киевск. ф-ка Украинфильм
- 36) Незабываемые сигналы — Шугай Межрабпом фильм
- 37) РУР — Том (снимаюсь)

Потылиха (буду сниматься)

- 38) Поднятая целина — Любишкин
- Все роли центральные и главные

РГАЛИ. — Ф. 2769. — Оп. 1. — Спр. 85. — Арк. 1-8. Правлений машинопис.

¹ Адельгейм Тамара Фрідріхівна (1904–1979) — українська і російська актриса театру і кіно. Навчалася в Одеській музичній академії Товариства музичних діячів (1922–1923), в студії під керівництвом А. Роома в Москві. На початку 1930-х років — актриса ТЮГ, з 1943 р. — актриса естради. Зіграла у фільмах: «Аеліта» (1924), «Єврейське щастя» (1925), «Мандрівні зорі» (1926), «Митя» (1927), «П'ять наречених» (1929), «Любов» (1933) та ін.

² Херсонський Хрисанф Миколайович (1897–1968) — радянський сценарист, критик, драматург і прозаїк. Закінчив два курси Московського комерційного інституту, навчався в студії Мейєрхольда (Державні вищі режисерські майстерні). Публікуючись з 1918 року, виступив автором понад тисячі робіт, серед яких статті, рецензії, оповідання, нариси. За кіносценаріями Херсонського поставлено фільми: «Пісня на камені» (1926), «Свої і чужі» (1928), «Труба сурмить тривогу» (1931), «Му-му» (1959).

³ Шухмін Микола — російський театральний діяч, антрепренер Александринського театру. В 1909 р. в Ательє О. Дранкова екранізував виставу трупі Петербурзького народного дому «Князь Срібний» за однойменним романом О. Толстого. Фільм не зберігся. Ймовірно, саме Шухмін зацікавив М. Надемського перспективою роботи в кіно. У 1915 р. організував

скандинавські гастролі трупи Александринського театру, в яких брав участь і Надемський.

⁴ Вельямінов Петро Сергійович (1926–2009) — радянський і російський актор театру і кіно, н.а. РРФСР. Походив зі старовинного військового дворянського роду Вельямінових, чиім далеким предком був племінник норвезького короля Хокона II, який разом зі своєю дружиною служив Ярославу Мудрому. У 16 років Вельямінов був репресований і засуджений до десятилітніх виправних робіт у таборах. Реабілітований у 1983 р. У 1994–1997 — віце-голова Санкт-Петербурзького дворянського зібрання. Найвідоміші ролі — у серіалах «Тіні зникають опівдні» (1972), «Вічний поклик» (1973), у фільмах «Солодка жінка» (1976), «Версія полковника Зоріна» (1978), «Пірати XX століття» (1979) та ін. В Україні зіграв у фільмах «Ярослав Мудрий» (1982, князь Володимир), «І чудова мить перемоги» (1984, лікар), «Випадок із газетної практики» (1987, Підберьозов).

⁵ Турін Віктор Олександрович (1895–1945) — російський і український режисер, сценарист. Навчався у театральній школі (Петербург). У 1912 р. виїхав до Бостона (США). Після закінчення Массачусетського технологічного інституту (1913–1916) протягом п'яти років працював у Голлівуді. У 1922 році повернувся до СРСР. В Україні поставив фільми «Боротьба велетнів» (1926), «Провокатор» (1928).

⁶ «Боротьба велетнів» (1926) — соціально-політична кінодрама В. Туріна за однойменним романом С. Лазуріна, створена ВУФКУ (Ялта). Оскільки довідники не містять відомостей про склад масовки, автобіографія М. Надемського — єдине згадування про участь актора у зйомках цього фільму.

⁷ «Бенефіс клоуна Жоржа» (1928) — воєнна драма О. Соловйова, високо оцінена А. Барбюсом, який переглянув картину під час перебування в Україні.

⁸ Євлогій (Георгіївський Василь Семенович) (1868–1946) — митрополит. Закінчив Білівське духовне училище (1882), Тульську духовну семінарію (1888) і Московську духовну академію (1892). У 1912 р. — архієпископ Холмський, в 1914 р. — архієпископ Волинський. Одне з його головних завдань — турбота про сиріт, безпритульних і покинутих дітей. Він розіслав в усі парафії інструкцію з пропозицією підбирати дітей і направляти їх до нього у Львів. Відкрив у місті два притулки для 100 дітей. «Чорносотенцем» називала Євлогія житомирська преса після Жовтневого більшовицького заколоту/перевороту 1917 р. Емігрував з Російської імперії в 1920 році, перебував у країнах Західної Європи. З 1921 року — керуючий західноєвропейськими парафіями Російської православної церкви (з 1922 року — митрополит).

⁹ Лазоришак Олексій Миронович (1892–1937) — діяч культури. Політичний комісар «Березоля», з 1933 — його директор. Сприяв наданню «Березолеві» шефської допомоги 45-ю Волинською дивізією. Голова Київського відділення Товариства друзів радянського кіно (ТДРК). Автор низки публікацій з питань мистецтва. Був незаконно репресований як польський шпигун у тій же справі, по якій проходив і С. Шагайда.

¹⁰ «Любов» — (1933) — мелодрама, поставлена для «Українфільму» режисерським подружжям О. Гавронського і О. Улицької. Після арешту О. Гавронського у січні 1934 р. фільм, який перебував у стадії монтажу, було знищено. Т. Адельгейм зіграла в ньому роль подруги героїні.

¹¹ Гавронський Олександр Йосипович (1888 — 1958) — український і російський режисер театру і кіно, культуролог. Вивчав філософію в Марбурзькому університеті, філологію — в Женевському. У 1916–1917 — режисер Цюрихського міського театру, головний режисер Женевського драматичного театру. З 1924 на кількох кіностудіях СРСР створював ігрові й неігрові фільми. Для ВУФКУ поставив драму «Темне царство» (1929) і «Кохання» (1933). Тричі був незаконно арештований. Реабілітований у 1956 р.

¹² Шагайда Олександр Степанович (1926–1985) — син Степана Шагайди. В дитинстві зіграв епізодичні

ролі в картинах «Червона хустина» Л. Френкеля (паніч), «Наталка Полтавка» І. Кавалерідзе (сільський хлопчик). Коли заарештували батька, Олександрові було 11 років.

¹³ Чайковський Борис Віталійович (1888–1924), кінорежисер, сценарист, педагог. З 1909 працював у кінофірмах О. Дранкова, О. Ханжонкова та ін. Автор газетних і журнальних статей про кіно. У 1918 заснував школу-студію кіноакторів, реорганізовану потім в державний навчальний заклад, якому було присвоєно його ім'я. Серед відомих випускників — О. Роу, Б. Долін. До 1917 р. поставив близько 50 картин, серед яких: «Роман балерини», «Маріонетки року» (із Є. Бауером), «Сльота бульварна» (1916), «Засни, неспокійне серце!» (1917). Після революції 1917 знімав агітфільми і пригодницькі картини: «Дипломатична таємниця» (1923), «В тилу у білих» (1925). Художній керівник першого фільму Г. Козинцева і Л. Трауберга «Пригоди Октябрини» (1924). Автор книги «Кінонатурники і кіноактори».

¹⁴ Фільм відомий також під назвами «Хвацьке золото»/«Горбачі»/«Місто золотих доріг». С. Мінін помиляється щодо режисера: картину поставив Володимир Юренев.

¹⁵ Фільм «Каховський плацдарм» більше відомий під назвою «Суворі дні».

Джерела та література

1. Вельяминов П. Соучастник / Петр Вельяминов // Искусство кино. — 1993. — №8. — С. 26–37.
2. Новікова Л. Справа про «контрреволюційну діяльність» актора Миколи Надемського (за матеріалами Державного архіву Одеської області) / Людмила Новікова // Науковий вісник КНУТКіТ імені І. К. Карпенка-Карого : Зб. наук. праць. — 2015. — Вип. 16. — С. 171–189.
3. Мартин Т. Імперія національного вирівнювання. Нації і націоналізм у Радянському Союзі (1923–1939 роки) / Тері Мартин. — К. : Критика, 2013. — 640 с.
4. Новікова Л. «Шкідником, шпигуном і тому подібною наволоччю ніколи не був і не буду». Матеріали і підтексти справи №83968 зі звинувачення С. В. Шагайди з фондів ЦДАГО України / Людмила Новікова // Науковий вісник КНУКіТ ім. І. К. Карпенка-Карого. — 2016. — №19. — С. 220–236.
5. Кризь кінооб'єктив часу : спогади ветеранів українського кіно. — К. : Мистецтво, 1970. — 318 с. : іл. (Спогади. Листи. Щоденники).
6. Мінін С. Листи з блокнота: [спогади] / С. Мінін // Кіно, 1930. — № 15/16 (87/88), [серп.]. — С. 6–9.